

‘Diplomaten-kerkhof’ Cyprus

Op 20 juli 1974 landden Turkse militairen op het noorden van Cyprus. In korte tijd veroverden ze meer dan een derde van het eiland. Aanleiding voor de invasie was een door Athene aangespoorde – mislukte – coup die het onafhankelijke eiland met Griekenland had moeten verenigen. In het zuidelijk deel – trots op het EU-lidmaatschap – wonen sindsdien Grieks-Cyprioten; het noordelijk deel wordt bewoond door Turks-Cyprioten onder Turkse patronage. Hereniging is niet in zicht. **Ivo van de Wijdeven** belicht de historische wortels van het conflict.

Cyprus is een begeerd eiland, met zijn ligging tussen Europa, Azië en Afrika, en zijn bodemrijksdommen, zoals olie- en gasvoorraden voor de kust. Het is overwegend Grieks, maar werd in de loop der eeuwen achtereenvolgens veroverd door de Feniciërs, Assyriërs, Egyptenaren, Perzen en Alexander de Grote, gevolgd door het Romeinse en vanaf de 5de eeuw het Byzantijnse Rijk. Niet voor niets draagt Cyprus, dat afwisselend orthodox christelijk, katholiek en islamitisch was, de bijnaam ‘kruispunt van de wereld’. Al eeuwen is het onderwerp van strijd.

Tussen de 7de en 10de eeuw was Cyprus, dat toen onderdeel was van het Byzantijnse Rijk, het voornaamste slagveld in de strijd tussen de Arabieren en Byzantijnen. Bijna voortdurend trokken legertjes plunderend en brandschattend rond. Uiteindelijk wisten de Byzantijnen de Arabieren te verdrijven. Maar toen de macht van Constantinopel aan het einde van de 12de eeuw afnam, vestigde de afvallige Byzantijnse prins Isaak Komnenos in 1185 een eigen koninkrijkje op Cyprus. Volgens kronieken voerde de maniakale Isaak een waar schrikbewind.

De onafhankelijkheid van Cyprus was van korte duur. Tijdens de Derde Kruistocht zank in 1191 het schip van Berengaria van Navarra, de verloofde van de Engelse koning Richard Leeuwenhart,

voor de kust van Cyprus. Om zijn aanstaande te redden – Isaak eiste losgeld – veroverde hij het eiland. Na de huwelijksceremonie wilde Richard verder naar Jeruzalem en verkocht Cyprus aan Franse kruisvaarders.

De kruisvaarder-koningen introduceerden het feodale stelsel en bouwden grote kathedralen in de hoofdstad Nicosia en in Famagusta. Het onder Byzantijnen bewind gevestigde orthodoxe chris-

Dit studioportret van enkele Cyprioten in traditionele kledij maakt deel uit van het fotoalbum *Klederdrachten in Turkije*, dat de Ottomaanse regering liet samenstellen voor de Wereldtentoonstelling van 1873 in Wenen. Afgebeeld staat links een monnik van het Grieks-orthodoxe klooster van Tchiko bij Lefka, en naast hem een vrouw en een man, beiden christelijk, uit Famagusta (Library of Congress).

De Gotische Sint-Nicolaaskathedraal van Famagusta werd in de 16de eeuw de Lala Mustafa Pasha Moskee, en kreeg een minaret (foto A. Savins via Wikimedia Commons).

tendom moest plaatsmaken voor het rooms-katholieke. Cyprus werd een belangrijke uitvalsbasis voor de kruistochten en daarna de strijd tegen het oprukkende Ottomaanse Rijk. De Venetianen, die Cyprus dankzij dynastieke verwickelingen in 1489 in handen kregen, bouwden imposante forten in Nicosia, Kyrenia en Famagusta. Om alle bouwplannen te betalen, kreeg de eilandbevolking hoge belastingen opgelegd.

Ondanks alle inspanningen moesten de Venetianen Cyprus in 1571 prijsgeven aan de sultan in Istanboel. Na bijna vier eeuwen katholicisme werd de islam het dominante geloof. De kathedraal in Nicosia en Famagusta werden moskeeën: de gotische kerkgebouwen zijn nog steeds voorzien van minaretten. De Ottomanen erkenden echter ook het Cypriotisch-orthodoxe geloof. De aartsbisschop van Cyprus vertegenwoordigde de Grieks-Cypriotische bevolking en was verantwoordelijk voor het heffen van belastingen voor de sultans. Cyprus genoot een grote mate van autonomie.

Dit veranderde in de 19de eeuw, toen Griekse nationalistinnen in de Griekse Onafhankelijkheidsoorlog (1821-1832) streefden naar een herstel van het Oude Griekenland – inclusief Cyprus en andere gebieden in Ottomaanse handen – en ook veel Grieks-Cyprioten voor dit *Megali Idea* voelden. De Ottomaanse autoriteiten wilden er niets van weten en traden keihard op. Kerkleiders eindigden aan de galg en Turks-Cyprioten richtten bloedbaden aan in Grieks-Cypriotische dorpjes.

Uiteindelijk verloren echter ook de Ottomanen hun greep op Cyprus. De Britten hechtten na de opening van het Suezkanaal in

1869 groot strategisch belang aan het eiland. In ruil voor steun aan de sultan in een oorlog tegen de Russische tsaar in 1878 werd het zonder slag of stoot onderdeel van het Britse Rijk.

Bomaanslagen over en weer

Onder de Grieks-Cypriotische meerderheid werd de roep om 'enosis' (eenheid) met Griekenland steeds luider, maar de Britten hielden zich om strategisch-economische redenen doof. Na de Tweede Wereldoorlog werd de jonge Makarios III (1913-1977) als aartsbisschop de facto de leider van de Grieks-Cyprioten. Als belangrijkste pleitbezorger van de enosis-gedachte wilde hij via diplomatieke weg aansluiting met Griekenland zoeken. Dit bracht hem in conflict met de Griekse ijzervreters van de geheime Nationale Organisatie van Cypriotische Strijders (EOKA), die gewapende strijd als de enige weg naar enosis zagen en in 1955 een opstand tegen de Britten ontketenden. Omdat de Turks-Cypriotische minderheid de voorkeur gaf aan behoud van de status quo óf 'taksim' (scheiding) van het eiland, kwam het ook tot bloedige gevechten tussen beide bevolkingsgroepen. Moskeeën en kerken werden in brand gestoken en er werden over en weer bomaanslagen gepleegd. De paramilitaire Turkse Verzetsorganisatie (TMT) en de EOKA vochten een verbeterde strijd uit. Makarios werd door de Britse autoriteiten verbannen van het eiland.

Honderden doden later kwamen Griekenland, Turkije en het Verenigd Koninkrijk in Zürich overeen dat Cyprus een onafhankelijke republiek mocht worden. Het drietal stond garant voor

de grondwet, soevereiniteit en territoriale integriteit. Schending van de neutraliteit van Cyprus gaf hun het recht van interventie. De Britten verkregen twee militaire bases op het eiland.

Groene Lijn

De nieuwe onafhankelijke republiek Cyprus was ingericht langs etnisch-religieuze lijnen, met een Grieks-Cypriotische president en een Turks-Cypriotische vicepresident. Aartsbisschop Makarios III mocht terugkeren als het eerste staatshoofd, maar al gauw liepen de spanningen tussen beide bevolkingsgroepen weer op. De Turks-Cyprioten voelden zich onderdrukt door de Grieks-Cyprioten, die zich op hun beurt tekortgedaan voelden omdat de Turks-Cyprioten onevenredig waren vertegenwoordigd in het eilandbestuur.

Toen Makarios in 1963 de grondwet wilde wijzigen in het voordeel van de Grieks-Cyprioten, braken er gewelddadige rellen uit.

Milities van beide zijden trokken schietend door de straten en er vielen 540 doden. De Turks-Cyprioten stapten uit de regering en richtten met Turkse militaire steun in Nicosia en andere steden beveiligde enclaves in. Wijken en dorpen met een Turks-Cypriotische meerderheid veranderden in een vesting. De Britten kwamen tussenbeide en vormden een bufferzone. Vanaf 1964 nam een VN-vredesmissie het stokje over: een 'Groene Lijn' verdeelde de hoofdstad Nicosia in een Grieks en een Turks deel.

Het rechtse kolonelsregime dat in 1967 in Athene aan de macht kwam, blies de enosis-gedachte weer nieuw leven in. In 1974 spande het samen met de EOKA om Makarios, die te weinig zou doen voor enosis, uit het zadel te wippen. De coup mislukte en het Griekse regime kwam zelf ten val door het Cypriotische avontuur.

De Turkse regering beriep zich desalniettemin op het in Zürich overeengekomen recht om te interveniëren. Op 20 juli landden de Turkse militairen. In twee invasiegolven veroverden ze vanuit het noorden binnen een maand meer dan een derde van het Cypriotische grondgebied. Duizenden burgers vonden de dood of verdwenen spoorloos. De Grieken en de Britten hielden zich afzijdig.

Onder auspiciën van de VN kwam er een wapenstilstand; de Groene Lijn verdeelde voortaan het hele eiland. Bijna alle Grieks-Cyprioten werden verdreven naar het zuiden en Turks-Cyprioten vertrokken – al dan niet vrijwillig – massaal in omgekeerde

Een barricade in Nicosia langs de 'Green Line', de door de Verenigde Naties ingestelde en bewaakte bufferzone die Cyprus in praktisch opzicht in tweeën deelt (Wikimedia Commons).

richting. Hierna sloten de Turkse autoriteiten de grens hermetisch af voor Grieks-Cyprioten (en Grieken). Zo is het vakantieresort Varosha bij Famagusta sindsdien verlaten en inmiddels verval- len en overwoekerd. Zeker honderd kerken zijn omgebouwd tot moskeeën of gesloopt. Onder de Grieks-Cyprioten zette het verlies van huizen, bedrijven, begraafplaatsen en cultureel erfgoed in het noorden kwaad bloed. Het is een van de moeilijkste onderwerpen in onderhandelingen over Cyprus.

Diplomatenkerkhof

De gesprekken over de toekomst van het eiland kwamen na de dood van Makarios in 1977 muurvast te zitten. De Turks-Cyprioten riepen de Turkse Republiek Noord-Cyprus uit, die uiteindelijk alleen door Turkije erkend is. De Griekse regering schaarde zich onomwonden achter de Grieks-Cyprioten en maakte zich hard voor een EU-lidmaatschap voor het hele eiland. Ondanks bezwaren van de Turks-Cyprioten trad de hele Republiek Cyprus op 1 mei 2004 toe tot de EU. Het Turks-Cypriotische deel van het eiland is echter slechts de jure EU-lid en uitgezonderd van Europese wet- en regelgeving.

De toetredingsonderhandelingen gaven ook een nieuwe impuls aan het overleg over hereniging. Onder leiding van VN-secretaris- generaal Kofi Annan kwam er een ambitieus plan voor een federa- le Verenigde Republiek Cyprus, en de grens tussen noord en zuid is sinds 2003 weer open voor Grieks-Cyprioten. Een week voor de EU-toetreding stemde in een referendum 65% van de Turks-Cypri- oten vóór het Annan-plan. Van de Grieks-Cyprioten stemde echter 76 % tegen: het EU-lidmaatschap was toch al binnen.

Sindsdien hebben beide partijen zich ingegraven. De Turkse president Recep Tayyip Erdogan streefde in 2004 (als premier) nog naar een EU-lidmaatschap voor Turkije en oefende een matigende werking uit op het Turks-Cypriotische leiderschap. Maar nu nie- mand meer gelooft in Turkse toetreding, zet hij in op het voorbe- staan van de Turkse Republiek Noord-Cyprus. Daarmee kan Turkije invloed uitoefenen in het oostelijke Middellandse Zeegebied en naar olie en gas boren op het continentaal plat. Erdogans ambities en vurige retoriek hebben de afgelopen jaren tot diverse conflic- ten met Athene geleid. Andere NAVO-bondgenoten moesten de kemphanen zelfs meermaals weerhouden van al te drieste acties met marineschepen in betwiste wateren.

De Turks-Cyprioten eisen sinds 2020 een tweestatenoplossing in plaats van de federale staat die sinds de jaren zeventig als basis voor onderhandelingen diende. Een politieke oplossing is niet in zicht: Cyprus heeft inmiddels een twijfelachtige reputatie als 'diplomatenkerkhof'. Het eiland is al eeuwenlang een twistappel in de Middellandse Zee en dit zal voorlopig niet veranderen.

Ivo van de Wijdeven is historicus en analist. Hij schreef onder meer *De rafelranden van Europa* (Unieboek/Spectrum, 2016).

VERDER LEZEN

► **James Ker-Lindsay**, *The Cyprus Problem – What everyone needs to know*, Oxford University Press, 2011

GESCHIEDENIS IS ÉÉN EN AL AVONTUUR

Reserveer je tickets op
NMM.NL

 **NATIONAAL
MILITAIR
MUSEUM**
SOESTERBERG